

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Pytając o zmianę językową : językoznawstwo historyczne a socjolingwistyka

Author: Joanna Przyklenk

Citation style: Przyklenk Joanna. (2018). Pytając o zmianę językową : językoznawstwo historyczne a socjolingwistyka. W: M. Pastuch, M. Siuciak, K. Wąsińska, W. Wilczek (red.), „Historia języka w XXI wieku : stan i perspektywy”. (S. 44-54). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Joanna Przyklenk

Instytut Języka Polskiego im. Ireny Bajerowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Pytając o zmianę językową Językoznawstwo historyczne a socjolingwistyka

Celami niniejszego artykułu są: po pierwsze, wskazanie paru wybranych punktów stycznych badań historycznojęzykowych i socjolingwistycznych; po drugie, przybliżenie pokrótce źródeł, teoretycznych założeń i stanu badań historycznej socjolingwistyki rozwijającej się na Zachodzie od ponad 30 lat; po trzecie wreszcie – próba scharakteryzowania współczesnych polonistycznych prac diachronicznych wpisująca się w periodyzację studiów nad dziejami polszczyzny oraz wskazanie w formie postulatywnej obszarów historycznojęzykowych dociekań, które dzięki socjolingwalnemu ujęciu mogą wesprzeć rozwój lingwistyki diachronicznej.

Językoznawstwo diachroniczne i socjolingwistykę jako działy lingwistyki zajmuje oczywiście język. Jednak by nie dokonywać szerokiego przeglądu stanowisk, bo nie redefinicja branych tu pod uwagę dyscyplin jest naszym celem, przyjmijmy, iż diachroniczne badania językoznawcze „zajmują się zagadnieniami rozwoju języka z punktu widzenia zmian, którym on podlega w czasie” (POLAŃSKI, red., 2003: 279); z kolei w socjolingwistyce bada się „rolę języka w społeczeństwie oraz współzależność zjawisk językowych i struktury społecznej”, innymi słowy, rozpatruje się „język w całym jego zróżnicowaniu w stosunku do struktury społecznej” (POLAŃSKI, red., 2003: 542).

Przywołane w encyklopedycznych definicjach sformułowania wyznaczają punkt patrzenia na obiekt badawczy każdej z dyscyplin: dla językoznawstwa diachronicznego / historycznego¹ kluczowa w tym patrzeniu na język będzie

---

¹ Używam tu obu sformułowań wymiennie (tj. *językoznawstwo diachroniczne* lub *historyczne*), uznając za desygnat obu nazw ten kierunek badań, który koncentruje się na zmianie językowej, czyli na badaniu języka w ujęciu dynamicznym, ewolucyjnym. Zaznaczyć jednak

kategoria **zmiany** w czasie, a dla socjolingwistyki – społecznie uwarunkowane **zróżnicowanie** języka. W obu wypadkach mamy zatem do czynienia zarówno ze zmianą (socjolingwista obserwuje zmieniający się język wraz ze zmianą wartości danej kategorii społecznej, *vide* język dzieci, młodzieży, dorosłych, osób starszych), jak i ze zróżnicowaniem języka (historyk obserwuje dynamikę języka – sprzed zmiany, w jej trakcie i po zmianie), przy czym diachroniczne zróżnicowanie języka ma charakter głównie temporalny, a w ujęciu socjolingwistycznym zmienność języka to wynik wariacji motywowanej różnymi czynnikami społecznymi, np. środowiskiem, wiekiem, zawodem czy płcią. Upraszczając nieco sprawę, można powiedzieć, że językoznawstwo historyczne interesuje wariantywność języka w czasie (jego zróżnicowanie diachroniczne), podczas gdy dla socjolingwistycznej obserwacji istotna jest wariantywność języka tu i teraz (czyli jego zróżnicowanie synchroniczne) (JOSEPH, 2011: 1). Warto przy tym zaznaczyć, że o ile dla diachronicznych badań zmiana znajduje się w centrum uwagi, stanowi warunek *sine qua non* analiz tego typu, o tyle dla socjolingwistyki to tylko jeden z aspektów opisu odmian języka.

Ponadto dziś już raczej niekwestionowane przekonanie o społecznej naturze języka, o jego zakorzenieniu w konkretnym społeczeństwie (i też o zakorzenieniu pewnych kategorii społecznych w języku, zob. BARTMIŃSKI, 2009: 11–21, 208–225; TOKARSKI, 2014: 52–66; ANDERSEN, 1989: 10–11), każe zgodzić się ze zdaniem, że również zmiana językowa zachodzi w określonych warunkach społecznych (JOSEPH, 2011: 1). Zresztą samą zmianę definiuje się często jako „przyjęcie przez **społeczność językową lub jej część** [podkreśl. – J.P.] nowej formy lub konstrukcji” (PERLIN, 2004: 332). Przy takim założeniu uwzględnianie podejścia socjolingwalnego wydaje się konieczne.

Do tego zauważmy jeszcze, że skoro diachryści mają nie ograniczać się jedynie do podania katalogu zaszłych zmian, ale ich zadaniem jest opisanie konkretnej zmiany jako procesu, czyli przedstawienie jej warunków początkowych, przebiegu i skutków, by móc następnie zestawić ją ze zmianami podobnego typu, a w końcu dać jej naukową wykładnię (ANDERSEN, 1989: 8), to powinno ich zajmować także zjawisko społecznego rozprzestrzeniania się innowacji². Inaczej mówiąc, interesowałaby nas tu odpowiedź na pytanie: dlaczego jedne innowacje utrzymują się w języku, a inne nie? Co sprawia, że spośród rywalizujących ze sobą jednostek, form językowych czy typów wypowiedzi jedne zostają, a inne zanikają? Odwołanie się do ustaleń poczynionych na gruncie studiów nad **kontaktami językowymi** może pozwolić na diachroniczny ogląd zjawiska

---

należy, że termin *językoznawstwo historyczne* stosuje się także w innym, drugim znaczeniu – ‘opis minionych stanów rozwoju języka, również w ujęciu historycznym’ (PERLIN, 2004: 312).

² W niniejszym artykule rozróżniam dwa pojęcia i stojące za nimi fenomeny językowe – *innowację* i *zmianę językową*, gdzie *innowacja* to pojawianie się nowego elementu w języku, a *zmiana* to zaakceptowana społecznie, rozpowszechniona w danej grupie społecznej innowacja.

rozprzestrzeniania się innowacji, co – jak podkreśla Brian JOSEPH (2011: 15) – jest jednym z czynników warunkujących zrozumienie lingwistycznej diachronii.

Na koniec tej części rozważań warto podkreślić, że choć diachronistów interesują zmiany, to jednak dla pełnego opisu rozwoju języka ważne jest wzięcie pod uwagę także **elementów stabilnych**, których *nota bene* jest więcej niż zmian. Język podlega zatem z jednej strony ewolucji, a z drugiej petryfikacji (WILKOŃ, 2010: 73), a ta silna tendencja stabilizująca ma także swoje uwarunkowania społeczne, widoczne choćby w międzypokoleniowej transmisji językowej, procesie przyswajania języka rodzimego czy w standaryzacji treści szkolnego kształcenia polonistycznego. Czynniki społeczne wpływają zatem i na kształt relacji językowej: *stabilne – zmienne*.

O skali możliwości poznawczych, jakie kryją się za badaniami socjolingwistycznymi stosowanymi w diachronii, świadczyć może nowa subdyscyplina, jaka wyłoniła się na Zachodzie przeszło trzy dekady temu, tj. historyczna socjolingwistyka (zwana też socjohistoryczną lingwistyką). Za jej umowny początek uznaje się rok 1982, czyli datę publikacji książki Suzanne Romaine pt. *Socio-Historical Linguistics: Its Status and Methodology*. Od momentu wydania tej pozycji dyscyplina rozwija się dynamicznie, o czym świadczą z jednej strony przyrastająca liczba nowych opracowań oraz różnorodność podejmowanych w tej dziedzinie badań, czego wyrazem jest np. obszerny podręcznik, na który złożyło się 35 prac, dający przekrojową prezentację aktualnego stanu badań – *Handbook of Historical Sociolinguistics* (HERNÁNDEZ-CAMPOY, CONDE-SILVESTRE, eds., 2014; 1. wyd. – 2012). Z drugiej strony żywotności badań dowodzą także zewnętrzne przejawy organizacji życia naukowego, jak np. powołanie do życia na Uniwersytecie w Lejdzie (przez Ingrid Tieken-Boon van Ostade) w 2000 roku czasopisma online pt. „Historical Sociolinguistics and Sociohistorical Linguistics”, powstanie w 2015 roku „Journal of Historical Sociolinguistics” czy też działalność Historical Sociolinguistics Network (HiSoN), organizacji założonej na Uniwersytecie w Bristolu w 2005 roku.

Historyczna socjolingwistyka – dziś definiowana jako „rekonstrukcja historii danego języka w jego społeczno-kulturowym kontekście”³ – sama podlegała pewnym przeobrażeniom. I tak w latach 80. ubiegłego wieku skupiano się głównie na kategorii płci, podczas gdy lata 90. przyniosły rozwój badań nad regionalnym zróżnicowaniem języka oraz jego wariantami z uwzględnieniem historii społecznej i zmian demograficznych (NEVALAINEN, RAUMOLIN-BRUNBERG, 2014: 23). Ponadto w coraz większym stopniu brano pod uwagę mniej popularne dotąd źródła tekstowe, a zatem prywatną korespondencję czy pamiętniki, co skutkowało zwróceniem uwagi na takie parametry charakteryzujące ich nadawców, jak płeć, status społeczno-ekonomiczny, wykształcenie czy

³ „[...] the reconstruction of the history of a given language in its socio-cultural context” (CONDE-SILVESTRE, HERNÁNDEZ-CAMPOY, 2014: 1); tłum. – J.P.

mobilność, a także na zjawisko przełączania kodów czy na sieci społecznych powiązań warunkujących użycie języka. W wieku XXI następuje konsolidacja badań, uwzględnia się badania jakościowe i ilościowe, rozpatruje zagadnienia na poziomie makro- i mikrospołecznym. W ostatnich latach z kolei coraz częściej poruszane są kwestie społeczno-pragmatyczne oraz komunikacyjne, jak np. kwestie ról społecznych w historii języka czy problem wyrażanej w języku tożsamości (NEVALAINEN, RAUMOLIN-BRUNBERG, 2014: 23–24).

Za główne osiągnięcie historycznej socjolingwistyki uznaje się zbliżenie badań nad teraźniejszością i przeszłością języków, czyli zbliżenie perspektyw – synchronicznej i diachronicznej, których nie postrzega się już w kategoriach dychotomicznego podziału: *statyczne* – *dynamiczne*, ale jako wzajemnie sprzężony układ pozwalający pełniej wyjaśnić zjawiska językowe, te z przeszłości i te *in statu praesenti*. Taki tok rozumowania to wynik zasady aktualizmu / uniformitaryzmu (ang. *the Uniformitarian Principle, the Principle of Uniformity*), przyjmowanej za podstawę teoretyczną omawianej subdyscypliny. Reguła ta wywodząca się z XIX-wiecznych badań geologicznych zakłada na gruncie obserwacji humanistycznej, że ludzie jako byty biologiczne, psychologiczne i społeczne zasadniczo się w czasie nie zmieniają (NEVALAINEN, RAUMOLIN-BRUNBERG, 2014: 24). Stąd powtarzane przekonanie, że teraźniejszość może prowadzić do lepszego zrozumienia przeszłości i *vice versa*. Warto w tym miejscu jednak zaznaczyć, że nie wszyscy badacze na tę zasadę aktualizmu przystają, a przynajmniej zalecają w jej stosowaniu ostrożność, widząc w niej – zwłaszcza na poziomie już szczegółowych konkluzji – prostą drogę do anachronizmu (por. BERGS, 2014: 80–98).

Drugi ważny dla analiz historycznej socjolingwistyki problem to tzw. *historical paradox*, na którego istnienie zwrócił uwagę William LABOV (1999: 20–21) – otóż zadaniem językoznawstwa historycznego jest wyjaśnienie różnicy między przeszłością a teraźniejszością, ale trudno to zrobić, skoro nie wiemy, o różnicy jakiego rzędu mówimy; innymi słowy – nie wiemy, jak różna jest przeszłość od teraźniejszości. Ten paradoks to po części wynik zmiennych w czasie warunków społecznych, a po części rezultat niekompletnego materiału badawczego. Próba przezwyciężenia tego paradoksu jest gromadzenie jak najwięcej danych językowych ze wszelkich możliwych źródeł oraz stosowanie różnych narzędzi badawczych, stąd historyczna socjolingwistyka jest opisywana jako interdyscyplinarna dziedzina badań korzystająca *de facto* z osiągnięć trzech dyscyplin – lingwistyki, socjologii i historii⁴. Przykładowe ujęcie tych zależności znajdujemy w propozycji fińskich badaczy, którzy łączą historyczną socjolingwistykę z takimi obszarami, jak: socjolingwistyka, dialektologia, socjopragmatyka, badania nad dyskursem, filologia, lingwistyka korpusowa, historie

⁴ Układ zależności najpełniej oddają zestawienia: socjologia i językoznawstwo; językoznawstwo i historia; historia i socjologia (zob. NEVALAINEN, RAUMOLIN-BRUNBERG, 2014: 26).

poszczególnych języków, językoznawstwo historyczne oraz historia społeczna (NEVALAINEN, RAUMOLIN-BRUNBERG, 2014: 27)⁵.

Warto też podkreślić, że wiele z tych socjolingwistycznych obserwacji przeszłości przyczynia się do powstawania nowych historii języka, historii języka „z dołu” (ang. *history from below*), a więc nie historii języka konstruowanej na podstawie dzieł literackich, oficjalnych dokumentów, historii władców, wybitnych intelektualistów i zmieniających się granic państw, ale historii niestandardowych odmian języka, historii niższych warstw społecznych, co sprzyja tworzeniu alternatywnych historii języka (por. NOBELS, 2013).

Na koniec tej części zauważmy jeszcze, że większość prac publikowanych w ramach historycznej socjolingwistyki dotyczy języka angielskiego, a badania prowadzone na zróżnicowanym genologicznie materiale z lat 1400–1800 potwierdzają współczesne ustalenia anglosaskiej socjolingwistyki, że za zmianami w języku stoją zwykle kobiety lub inne grupy społeczne, usytuowane jednak w centrum drabiny społecznej (górna klasa średnia lub klasa średnia), a rozprzestrzenianie się językowej innowacji jest łatwiejsze w grupach o luźnych więziach społecznych, podczas gdy społeczności oparte na silnych związkach są odporne na innowacje (za: MICHAEL, 2014: 23–24).

Przechodząc na grunt polskich badań historycznojęzykowych, nie sposób nie zauważyć, że zagadnienie społecznego zróżnicowania języka jako problem badawczy pojawia się stosunkowo wcześnie, bo już u progu 2. połowy XX wieku. W programowym studium z 1956 roku Zenon KLEMENSIEWICZ (1956: 98) zaznaczał: „On [historyk języka – J.P.] musi ograniczyć swoje zainteresowanie do niewielu podstawowych stylów językowych, które są związane z działalnością człowieka przy budowie i rozbudowie życia społecznego [podkreśl. – J.P.] w jego głównych i najwartościowszych przejawach”. I dalej dzielił historię języka na wewnętrzną, zewnętrzną i wewnętržno-zewnętrzną⁶, pisząc:

Ma tedy historia języka dwie strony, dwa aspekty. Jeden – to historia tworzywa językowego, drugi – to historia funkcjonowania, tzn. uczestnictwa języka jako współczynnika w całości życia pewnej grupy etnicznej. [...] Można by powiedzieć, że pierwszy rodzaj obejmuje przeważną część tzw. historii „wewnętrznej”, drugi — przeważną część tzw. historii „zewnętrznej” języka.

⁵ Natomiast za podstawowe paradygmaty socjolingwistyczne, z których omawiana subdyscyplina korzysta, uznają: metody socjologii języka, metody badań nad odmianami językowymi i nad dyskursem. Wdzięczny obszar badawczy widzą z kolei w wielojęzyczności, polityce językowej i standaryzacji.

⁶ W polskiej refleksji historycznojęzykowej za *zewnętrzną* motywację zmiany językowej przyjmuje się motywację pozasystemową, a za *wewnętrzną* – wewnętrzną językową, systemową. Warto w tym miejscu zaznaczyć możliwość innej interpretacji, gdzie *wewnętrzna* przyczyna zmiany językowej pojawia się wśród członków jednej społeczności, wśród monolingwalnych członków wspólnoty, a *zewnętrzna* przyczyna to ta wywołana kontaktem z przedstawicielami innej grupy, użytkownikami innego języka (HICKEY, 2010: 7).

Mówię o „przeważnej części”, ponieważ jest jeszcze sfera historii wewnętrzno-zewnętrznej, kiedy zmiany w systemie języka tłumaczą się faktami historii społeczeństwa (KLEMENSIEWICZ, 1956: 105).

W podejmowanych próbach periodyzacji dziejów badań nad historią polszczyzny wyróżnia się cztery etapy rozwoju tej dyscypliny językoznawczej:

- 1) etap wsparty na teorii młodogramatycznej;
- 2) etap (obejmujący prawie całą 2. połowę wieku XX) to faza strukturalistyczno-socjologizująca;
- 3) etap – faza socjolingwistyczno-komunikacyjna (przełom wieku XX i XXI);
- 4) etap, współczesny, z dominującymi dwoma paradygmatami – strukturalnym i kognitywnym (za: DUBISZ, 2010: 45–48).

Zatem w 2. połowie ubiegłego wieku relacja *język a społeczeństwo* jest w interesującym nas obszarze badań zagadnieniem żywo dyskutowanym, najpierw jako postulat badawczy, później jako obiekt naukowego poznania.

Nieco inaczej syntetyzuje owe dzieje Stanisław BORAWSKI (2002: 45–65), który skupiając się na efektach procesów poznawczych dyscypliny, wyróżnia:

- 1) okres filologiczno-dokumentacyjny (1823–1915);
- 2) okres dyskusji o genezie polskiego języka literackiego (1915–1953);
- 3) okres studiów nad językami autorów i syntez częściowych (1953 – połowa lat 70.);
- 4) okres studiów nad zróżnicowaniem funkcjonalnym, stylistycznym i terytorialnym polszczyzny.

W tym ujęciu studia nad społecznymi uwarunkowaniami przemian języka rozwijają się od połowy lat 70. XX wieku⁷, czyli wówczas, kiedy w językoznawstwie „rozpoczyna się ewolucja w kierunku interdyscyplinarności” (SĘKOWSKA, 2012: 2)⁸. Natomiast z punktu widzenia metodologii kwestie społeczne próbowano rozpatrywać w językoznawstwie historycznym z wykorzystaniem paradygmatu strukturalistycznego, a zwłaszcza komunikacyjnego (komunikologicznego), a także, choć chyba w mniejszym stopniu, kulturowo-kognitywnego (podział za: WALCZAK, 2012: 107–108).

Do niewątpliwych sukcesów polskich studiów diachronicznych wykorzystujących podejście socjolingwalne należą wyniki badań nad stylem, jednym z głównych pojęć socjolingwistyki. Przy czym, co warto podkreślić, samo pojęcie, a tym samym zakres obserwacji poznawczej, ulegały pewnym

⁷ Socjologia w pewnym momencie stała się atrakcyjna jako podstawa eksplikacyjna nie tylko dla lingwistyki, ale dla wielu typów bardziej opisowych badań (zob. WOLEŃSKI, 2009).

⁸ Tak jak w latach 70. XX wieku następowała „socjologizacja” badań nie tylko językoznawczych, tak w wieku XXI obserwujemy „antropologizację” nauki, przejawiającą się w kulturowej i kulturoznawczej interpretacji badanych zjawisk (zob. POMIECIŃSKI, SIKORA, red., 2009; KIKLEWICZ, 2011).

przeobrażeniom, stąd np. obok charakterystyk stylów funkcjonalnych polszczyzny dawnej, idiostylów, mamy też ustalenia w zakresie stylu gatunku czy dyskursu⁹. Zauważmy nadto, że zwrot badań historycznojęzykowych w stronę tekstologii, genologii i dyskursologii uczynił ze stylu tylko jeden z aspektów opisywanych zjawisk językowych. Zwrotowi temu towarzyszyło zwiększenie zainteresowania składnikami pragmatycznymi tekstu, a więc głównie kontekstem, nadawcą, odbiorcą, celem komunikacyjnym badanych wypowiedzi. Pragmatyka weszła więc w orbitę zagadnień historycznojęzykowych; sukcesem poznawczym zwieńczone zostały np. studia nad grzecznością językową (m.in. CYBULSKI, 2003), źródłami polskiej świadomości językowej (MAĆKOWIAK, 2011) czy wybranymi problemami lingwistyki normatywnej. Interpretacje socjolingwalne pojawiają się także, zwykle marginalnie, w opisie dawnych zjawisk na poziomie systemowym.

Jednak polskie językoznawstwo historyczne nie wyczerpało wielu zagadnień socjolingwistycznych, wielu kwestii w ogóle nie podjęło, a współcześnie uwaga badaczy kierowana jest już w stronę kulturowo-obyczajowej interpretacji zjawisk dawnych, co nie wyklucza uwzględniania aspektu społecznego – język w tym ujęciu jest przecież ważnym elementem kultury, a tę tworzy określona w czasie i miejscu społeczność. Przywołana wyżej charakterystyka rozwijanej na Zachodzie historycznej socjolingwistyki nie jest próbą przeszczepiania tej subdyscypliny na grunt polski, i to z co najmniej kilku powodów.

Po pierwsze, w opisanym ujęciu dominuje aspekt socjolingwistyczny, a zadania historycznojęzykowe znajdują się na dalszym planie. **Po drugie**, postulowane w historycznej socjolingwistyce zbliżenie synchronii i diachronii stało się na gruncie polskiego językoznawstwa, nie tylko historycznego, już chyba faktem. Dowodzą tego studia programowo synchroniczne, których autorzy dla uzyskania pełniejszego oglądu opracowywanego monograficznie zjawiska podają także jego rys diachroniczny; z kolei w badaniach historycznych korzysta się z osiągnięć lingwistyki synchronicznej, zarówno na gruncie ustaleń teoretycznych, jak i opisów współczesnych zjawisk (por. np. BAŁABANIAK, MITRENGA, 2015)¹⁰. Ten wywodzący się z myśli de Saussure’a imperatyw oddzielania synchronii od diachronii w praktyce przysparza wielu trudności, bo granica między nimi jest w niektórych ujęciach płynna. Zadaniem diachronii jest wi-

⁹ Przemiany te odzwierciedlają dynamikę pojęcia *styl* i opatrywanych nim zjawisk oraz zmianę w zakresie przyjmowanej optyki badawczej, co ilustruje m.in. wydany w 2013 roku przewodnik po stylistyce polskiej, w którym opisane style przyporządkowano do jednej z następujących kategorii, tj. do stylu funkcjonalnego, odmiany języka, stypologizowanej grupy tekstów lub do kategorii dyskursu (MALINOWSKA, NOCŃ, ŻYDEK-BEDNARCZUK, red., 2013).

¹⁰ Swój udział w znoszeniu opozycji *synchronia* – *diachronia* ma też kognitywizm, zob.: „Dodajmy, że kognitywizm w zasadzie odżegnuje się od ostrego rozdziału diachronii od synchronii, trudno więc na razie oczekiwać tu większych przedsięwzięć naukowych. Zatem tradycyjna (tak ją nazwijmy) historia języka musi wobec pewnych propozycji nowego językoznawstwa zająć własne stanowisko” (BAJEROWA, 2010: 38).

dzenie języka w ruchu, a skoro zgadzamy się, że język zmienia się nieustannie, to – jak twierdzi Eugenio Coşeriu – podział *synchroniczne* – *diachroniczne* nie jest właściwością języka, ale jego opisu, czyli omawiane rozróżnienie jest zagadnieniem nie teorii języka, ale teorii językoznawstwa (za: PERLIN, 2004: 41–42). We współczesnych badaniach istotniejszy niż *synchronia* – *diachronia* jest raczej podział na językoznawstwo homogeniczne (autonomiczne) i językoznawstwo heterogeniczne (interdyscyplinarne), co przy dużym stopniu uogólnienia prowadzi do opozycji *internalizm* – *eksternalizm* (opozycja *system* – *tekst*, *langue* – *parole*) (KUŹNIAK, 2013: 87).

Po trzecie, przyrost tekstowego materiału źródłowego dzięki staraniom digitalizacyjnym różnych instytucji i też jego upowszechnienie online sprawiają, że w Polsce koncepcja przedstawiania historii „od dołu” zyskuje swoje badawcze realizacje. Historycy języka pochylają się nad różnymi przestrzeniami społecznej komunikacji, nie tylko oficjalnej, a rolę w tym procesie musiało odegrać również odejście od postrzegania języka literackiego jako centrum stylowego, a dostrzeżenie w tej funkcji odmiany potocznej języka. Rehabilitacja potoczności w studiach nad przeszłością przynieść może interesujące rezultaty poznawcze. Należy też podkreślić, że badania genologiczne uwydatniły zróżnicowanie stylistyczno-komunikacyjne dawnej polszczyzny.

Po czwarte, symptomatyczne jest, że studia z zakresu historycznej socjolingwistyki dotyczą w znacznej mierze języka angielskiego, za którym stoi m.in. odznaczające się silną stratyfikacją klasową społeczeństwo angielskie. Historia społeczna danej grupy etnicznej ma więc wpływ na to, czy konkretny etnolekt może być skutecznie opisywany z zastosowaniem danych parametrów socjolingwalnych.

Po piąte wreszcie, stoję na stanowisku, że w badaniach należałoby zachowywać pewną ciągłość procesu poznawczego; aktualnie prowadzone prace warto odnosić do tradycji, w jakiej zostaliśmy jako badacze wychowani, bo to gwarantuje z jednej strony weryfikację dotychczasowych ustaleń, a z drugiej – przyrost wiedzy naukowej. Przeszczepianie na grunt rodzimych studiów modeli poznawczych (czy to z Zachodu, czy ze Wschodu) nie zawsze kończy się sukcesem. Co prawda, wysiłek każdej dyscypliny ciąży ku wypracowaniu pewnego teoretycznego konstruktu poznawczego, ale to nie oznacza ani unifikacji poglądów, ani homogenizacji metodologii i metod badania. Natura języka i specyfika lingwistyki (tu przedmiot badania jest zarazem metajęzykiem dyscypliny) wymagają oglądu zróżnicowanego, wieloaspektowego, bo tylko taki pozwoli uchwycić istotę zagadnienia. Zresztą bogactwo metod w opisie zmian językowych zalecał już w 1975 roku Tadeusz MILEWSKI (1975: 148), a Irena BAJEROWA podkreślała, że „historia języka może (i powinna) być eklektyczna” (2010: 39). Dobitym przykładem jest w dzisiejszej lingwistyce kategoria dyskursu, która coraz szerzej przyjmuje się na gruncie polskim właśnie w kształcie nadanym jej przez tradycję polskich badań nad tekstem i stylem. Dlatego w hi-

storycznej socjolingwistyce widzę raczej inspirację, a nie propozycję nowego sposobu badania historii polszczyzny.

Wracając zatem do współczesnych polskich badań historycznojęzykowych, powtórzmy, że o ich charakterze w znacznym stopniu (jak i o charakterze lingwistyki w ogóle) decyduje optyka kognitywna, a co za tym idzie interdyscyplinarność, widoczna zwłaszcza w eksponowanych badawczo związkach języka i kultury, czemu sprzyjają stojące za analizami obu zjawisk: pantekstualizm, semioza, multimodalność, a także konstruktywizm. W dominującym dziś nurcie językoznawstwa kulturowego jest miejsce także dla obserwacji socjolingwalnych, co m.in. ukazuje w swojej typologii Piotr CHRUSZCZEWSKI (2013: 64–65).

Na zakończenie chciałabym przedstawić parę postulatów badawczych formułowanych w kontekście tytułu mojego wystąpienia.

1. Pytając o zmianę językową, warto zwrócić uwagę na teoretyczne podstawy zmiany językowej, kluczowego pojęcia dla badań historycznojęzykowych. To ciekawe, że nauka polska, o ile mi wiadomo, nie przyniosła monograficznego opracowania tego zagadnienia, które przecież wymaga reinterpretacji oraz terminologicznego namysłu zwłaszcza z uwagi na współczesny stan badań kręgu interdyscyplinarnego.

2. W wymiarze socjolingwistycznym zasadne byłoby rozważenie przeobrażeń językowych m.in. w kontekście: zewnątrz- i wewnątrzjęzykowych kontaktów społecznych, zjawiska dwu- i wielojęzyczności, kategorii prestiżu społecznego, procesów normatywizacji, standaryzacji języka oraz klasycznych kategorii socjolingwalnych.

3. Warto także opisać zjawiska instytucjonalizacji komunikacji z wyzyskaniem kategorii dyskursu publicznego, czego koniecznym dopełnieniem byłaby prezentacja historii dyskursu prywatnego, rzecz jasna w wymiarze, na jaki pozwala materiał źródłowy.

4. W badaniach nad przeszłością polszczyzny warto dbać o zrównoważony udział studiów nad systemem, normą i użyciem języka.

5. Zgłaszany raz po raz postulat tworzenia nowych syntez historii języka jest słuszny, ale sądzę, że staraniom tym powinny towarzyszyć dążenia do opracowywania syntez częściowych, np. w interesującym nas tu kontekście – społecznej historii języka czy historii polskiego dyskursu publicznego. Oczywiście jest to możliwe tylko przy stałym przyroście badań empirycznych; jak podkreślał bowiem Numa Denis Fustel de Coulanges, dziewiętnastowieczny historyk francuski, na jeden dzień syntezy składają się lata analiz¹¹.

¹¹ „Pour un jour de synthèse, il faut des années d’analyse” (cyt. za: APPEL, 1913: 9).

Literatura

- ANDERSEN H., 1989: *Understanding linguistic innovations*. In: BREIVIK L.E., JAHR E.H., eds.: *Language Change. Contributions to the study of its causes*. Berlin–New York, s. 5–28.
- APPEL K., 1913: *Stanowisko językoznawstwa pośród innych nauk*. Warszawa.
- BAJEROWA I., 2010: *Czy i jak historia języka może skorzystać z propozycji kognitywizmu? „LingVaria”*. R. 5, nr 2 (10), s. 37–44.
- BALABANIAK D., MITRENGA B., 2015: *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym*. Katowice.
- BARTMIŃSKI J., 2009: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
- BERGS A., 2014: *The Uniformitarian Principle and the Risk of Anachronisms in Language and Social History*. In: HERNÁNDEZ-CAMPOY J.M., CONDE-SILVESTRE J.C., eds.: *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, MA, s. 80–98.
- BORAWSKI S., 2002: *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne*. Warszawa.
- CHRUSZCZEWSKI P., 2013: *Wybrane propozycje metodologiczne językoznawstwa antropologicznego*. W: STALMASZCZYK P., red.: *Metodologie językoznawstwa. Ewolucja języka. Ewolucja teorii językoznawczych*. Łódź, s. 53–70.
- CONDE-SILVESTRE J.C., HERNÁNDEZ-CAMPOY J.M., 2014: *Introduction*. In: HERNÁNDEZ-CAMPOY J.M., CONDE-SILVESTRE J.C., eds.: *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, MA, s. 1–8.
- CYBULSKI M., 2003: *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średnio-polskiej*. Łódź.
- DUBISZ S., 2010: *Historia języka polskiego – „wczoraj, dziś i jutro”*. „LingVaria”. R. 5, nr 2 (10), s. 45–51.
- HERNÁNDEZ-CAMPOY J.M., CONDE-SILVESTRE J.C., eds., 2014: *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, MA.
- HICKEY R., 2010: *Language Contact. Reconsideration and Reassessment*. In: HICKEY R., ed.: *The Handbook of Language Contact*. Singapore, s. 1–28.
- JOSEPH B.D., 2011: *Historical Linguistics and Sociolinguistics: Strange bedfellows or natural friends?* In: LANGER N., DAVIES S., VANDENBUSSCHE W., eds.: *Language and History, Linguistics and Historiography*. Oxford–Bern–Berlin, s. 67–88; online: http://www.ling.ohio-state.edu/~ddurian/AWAC/Joseph_2011.pdf [dostęp: 30.03.2016].
- KIKLEWICZ A., 2011: *Edward Sapir kontra lingwistyka kulturowa. O granicach metody antropologicznej w językoznawstwie*. W: NOWOŻENOWA Z., red.: *Tekst jako kultura. Kultura jako tekst*. Gdańsk, s. 330–341.
- KLEMENSIEWICZ Z., 1956: *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*. „Pamiętnik Literacki”. R. 47, nr 3, s. 86–137.
- KUŹNIAK M., 2013: *Fizykalizm w semantyce kognitywnej. Trzecia droga?* W: STALMASZCZYK P., red.: *Metodologie językoznawstwa. Ewolucja języka. Ewolucja teorii językoznawczych*. Łódź, s. 83–102.
- LABOV W., 1999: *Principles of Linguistic Change*. Vol. 1. *Internal Factors*. Oxford–Cambridge.
- MAĆKOWIAK K., 2011: *U źródeł polskiej świadomości językowej (X–XV wiek)*. Poznań.
- MALINOWSKA E., NOCOŃ J., ŻYDEK-BEDNARCZUK U., red., 2013: *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*. Kraków.
- MICHAEL L., 2014: *Social dimensions of language change*; online: http://linguistics.berkeley.edu/~levmichael/pubs/l_michael_soc_lang_chng_web.pdf [dostęp: 30.03.2016].
- MILEWSKI T., 1975: *Językoznawstwo*. Warszawa, s. 127–151, 186–202.

- NEVALAINEN T., RAUMOLIN-BRUNBERG H., 2014: *Historical Sociolinguistics: Origins, Motivations, and Paradigms*. In: HERNÁNDEZ-CAMPOY J.M., CONDE-SILVESTRE J.C., eds.: *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, MA, s. 22–40.
- NOBELS J., 2013: *(Extra)Ordinary letters. A view from below on seventeenth-century Dutch*. Utrecht.
- PERLIN J., 2004: *Metodologia językoznawstwa diachronicznego*. Warszawa.
- POLAŃSKI K., red., 2003: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- POMIECIŃSKI A., SIKORA S., red., 2009: *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów*. Poznań.
- SĘKOWSKA E., 2012: *Językoznawstwo a nauki pokrewne*; online: http://www.polon.uw.edu.pl/documents/9763960/10288234/sekowska_05.pdf [dostęp: 30.03.2016].
- TOKARSKI R., 2014: *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin.
- WALCZAK B., 2012: *Badania w zakresie historii języka polskiego (próba syntezy)*. W: GROCHOWSKI M., red.: *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*. Warszawa, s. 99–111.
- WILKOŃ A., 2010: *Trwanie a zmiana w języku*. „LingVaria”. R. 5, nr 2 (10), s. 69–74.
- WOLEŃSKI J., 2009: *Dwa pojęcia nauki: metodologiczne i socjologiczne*. „Prace Komisji Historii Nauki”. T. 9, s. 163–175.

Asking about Language Change Historical Linguistics and Sociolinguistics

Summary

Joanna Przyklen in her article devoted to the relations between historical linguistics and sociolinguistics focuses on three main issues. Firstly, she presents several ideas that are common to both disciplines. Secondly, the strong link between historical and social attitude in linguistics is considered in the shape of historical sociolinguistics, subdiscipline whose beginnings are dated back to 1980s in the West. In the paper its roots, theoretical background and the current state of research are discussed. Thirdly, the author takes an attempt to characterize the contemporary Polish studies, trying to describe these works in the context of the foregoing periodizations of the Polish studies on language history. Detecting an inspiration in historical sociolinguistics for Polish-oriented investigation, she points out these areas of diachronic enquiry that thanks to socio-lingual view could develop historical linguistics itself.

Słowa kluczowe: językoznawstwo historyczne, socjolingwistyka, historyczna socjolingwistyka

Key words: historical linguistics, sociolinguistics, historical sociolinguistics